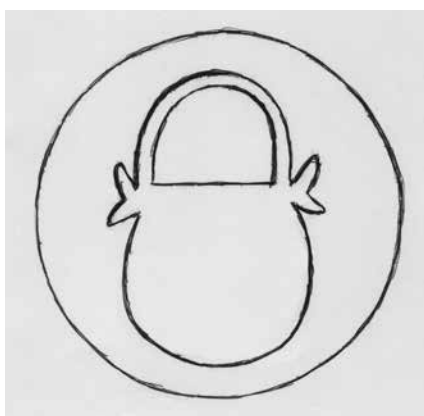

Sepultures de la noblesa bagenca en el monestir de Sant Benet

Xavier Sitjes i Molins

1. Petit baix relleu amb l'ensinya dels Calders

2. Llosa sepulcral dels Calders

Aprofundim en les obres patrocini de famílies de la noblesa de la comarca com els Calders, els Boixadors i els Rocafort, després d'haver parlat anteriorment de les obres finançades pels Talamanca, totes elles en el marc del monestir de Sant Benet.

En el número 109 d'aquesta publicació vaig parlar de les obres finançades per la família nobiliària dels Talamanca en el monestir bagenc de Sant Benet i de les sepultures que hi havia tingut. Ara vull referir-me a les obres que foren del patrocini d'unes altres

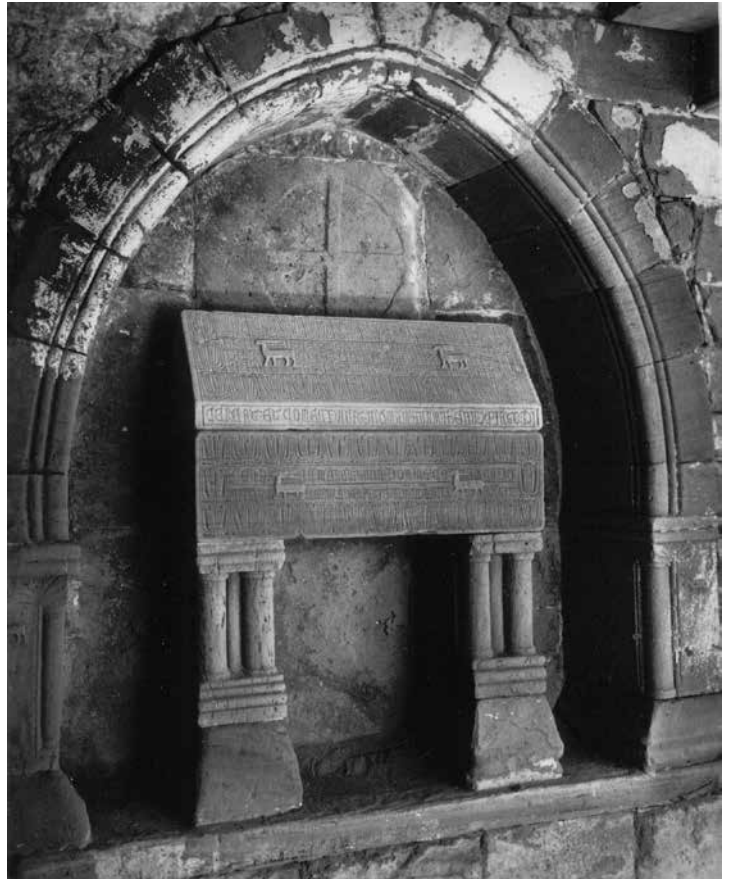
famílies de la noblesa comarcana: les dels Calders, Boixadors i Rocafort i, també, de llurs enterraments en el mateix monestir.

Si bé els Talamanca tenien un extens domini territorial adscrit al castell, el nombre de masos o de focs que hi havia era de trenta, segons el fogatge del 1365-1370. En canvi, en el dels Calders, amb un terme molt més petit, n'hi havia setanta-quatre en aquella mateixa data i en el de Rocafort, vint-i-set. Això vol dir que, atenent només el cens de pagesos o habitants del terme castral, la importància econòmica dels Calders era superior a

la dels altres senyors referits, però, per altres senyals econòmics externs –castells, esglésies parroquials, sepultures familiars, etc.– eren més importants els Talamanca que no pas els altres. Això sembla que concorda amb les aportacions que cadascuna d'aquelles famílies van fer per a l'obra romànica de l'església del monestir, on sembla que la dels Talamanca fou més gran; en canvi, en l'obra del claustre les aportacions foren semblants, perquè els Calders patrocinaran l'ala nord, els Talamanca, la de ponent i els Rocafort, la de migdia. Del patronatge dels Talamanca, ja en vaig tractar en l'arti-

3. Llosa-cernotafi de la família Calders

4. Sarcòfag de Guillem de Boixadors

cle referit al principi. Ara em sembla adient fer-ho del de l'ala adossada a l'església, la nord, i del de l'oposada, la de migdia.

Quan al segle XII es construïa l'església monacal, que substituïa la consagrada l'any 972, calgué ensorrar el claustre preromànic, per la qual cosa, abans d'acabar el nou temple, ja es va emprendre l'obra del nou claustre per l'ala de llevant, cosa que va implicar la modificació de la planta de l'església, escurçant el braç sud del transsepte per no escanyar el deambulatori est del claustre, el qual, tot i així, queda més estret que en els altres llocs. Que es comencés el claustre abans de tenir l'església acabada, era perquè aquell és una construcció necessària per a la vida monacal i centre de les dependències del cenobi (aula capitular, refectori, dormitori). Així, quan s'anaven alçant les parets del temple també es devia obrar la galeria septentrional del claustre i la seva volta, carregant-la en el mur sud

de l'església. He dit tot això, perquè el raonament ens ajuda a datar aquesta galeria com del segle XII avançat o de principis del XIII i lliga amb l'època d'alguna sepultura que hi ha i amb un senyal nobiliari que també hi havia, però actualment desaparegut.

Aquest senyal era un petit baix relleu tret de camp, que representava una caldera dins un cercle d'uns vint-i-cinc centímetres de diàmetre, rebuidat en la cara horitzontal de l'arcada del mig de la columnata d'aquella ala del claustre (fig. 1). Amb els anys de batre-hi l'aigua de la pluja, aquell baix relleu s'ha esborrat. Tenia importància perquè determinava el patronatge dels Calders, d'aquella part del claustre.

Per aquesta raó, cal ubicar allà la sepultura familiar d'aquells nobles, els quals abans la tenien en un arcosoli amb ossera que hi devia haver al claustre vell i de la qual els Calders van aprofitar la llosa vertical de tanca en l'arcosoli de la galeria de ponent

del claustre actual. És la llosa que hi ha a l'arcada de més al nord i que té esculpits una creu, diversos calaixos amb la caldera, blasó dels Calders, i un de sol amb un cervol, el dels Boixadors, probablement, que devia ser el d'una dama d'aquest llinatge casada amb un Calders. Que és una llosa reutilitzada, es veu perquè és escurçada per un cap, per poder-la encabir en l'arcosoli (fig. 2). És, probablement, el sepulcre d'Arnau II de Calders, que morí cap al 1166, i on també hi foren recollides les despulles de descendents seus immediats.

La segona sepultura dels Calders devia ser a terra, a la galeria nord, la del seu patronat, a tocar la paret de l'església, al lloc on ara hi ha l'escala per pujar al cor del temple, sepultura sobre la qual, encastada al mur, hi devia haver la làpida que ara és reinstal·lada dins un arc, a l'ala est de llevant del claustre, al lloc on hi hagué la porta de l'aula capitular preromànica. La llosa té dins un cercle una

5. Capitell amb els rocs heràldics dels Rocafort

6. Sepultura dels Rocafort

creu gran que en du altres al mig i als braços i, a sota, la caldera heràldica de la família (fig. 3). Aquesta llosa podria ser de temps de Guillem II de Calders, mort el 1208, o de Guillem III, que va fer una donació al monestir a l'any el 1229, perquè el senyal encara no és dins cap escut, com es va fer més endavant amb els senyals de blasó.

Les dades històriques de donacions dels Calders al monestir són abundants i acrediten el patrocini d'obres que s'hi van fer. La més antiga, del 1147, és la d'Estefania, vídua de Ponç de Calders, i els seus fills, del mas Erola, al monestir "de Sant Benet i Sant Valentí", que era la denominació aleshores usual per mencionar-lo, per la qual cosa sembla que el seu difunt marit

hi devia ser enterrat, probablement en la sepultura de la llosa amb els relleus de les calderes, perquè la cronologia d'una cosa i altra s'avé. Poc després, entre 1154 i 1156, es registren les donacions de Berenguer de Calders, dels masos Marganell, Soler, Llucià i Uncolo del Coll. Un seu fill, Guillem II, el 1208, fa donació del al cenobi, del castell de Tudela, situat en el bisbat d'Urgell i comtat de Berga. El 1229 Guillem III li dona el mas Montpedrós i el 1262 el mateix senyor, en el seu testament, li fa una deïxa d'un quarter (d'oli) per a la il·luminació d'una llàntia que havia de cremar en el claustre, davant el sepulcre dels seus pares i en honor de santa Maria. Dos anys abans, la seva muller, Elisenda, havia

fet donació de tres-cents auris que li corresponien en l'esponsalici del seu marit. Finalment, consta que Bernat, fill d'ambdós, va voler ser enterrat a Sant Benet, en el sepulcre del seu pare i avantpassats. I així devien continuar les donacions fins cap el 1336, quan els Calders van vendre la seva senyoria als Talamanca i anaren a establir-se en terres de la Catalunya Nova.

Dels Boixadors, se'n tenen poques dades, ja que l'arxiu patrimonial va passar a la casa de Foixà i d'aquesta, al monestir de Poblet on, segons es diu, encara no és possible consultar-lo. O sigui que, en referència a Sant Benet, només podem fer menció de dues peces situades al claustre relacionades amb els Boixadors. Una és la llosa sepulcral dels Calders, la de la galeria de ponent i amb senyals de calderes, entre les quals n'hi ha un cérvol, la figura pròpia dels Boixadors i que sembla que se'ls ha d'atribuir, perquè no hi havia al Bages cap altre llinatge que un senyal així. La raó de les múltiples calderes i d'un sol cérvol a la mateixa llosa crec que deu ser perquè aquest era el senyal d'una persona de fora de la família Calders, però que hi havia entrat per matrimoni: un cas igual, de conjunció d'escuts de dos llinatges en una mateixa peça funerària, que el que es veu a Sant Benet mateix, en el sarcòfag dels Sacirera-Talamanca, del segle XIV, on els escuts amb torteus del marit, que era un Cirera, hi són més nombrosos i es barregen amb els dels losanges dels Talamanca, de la muller, que hi són en nombre menor.

L'altre objecte del claustre referent als Boixadors és el sarcòfag que hi ha dins un arcosoli d'arc apuntat, a la galeria septentrional (fig. 4), l'epitafi del qual, en llatí, traduït, diu: "Ací jau el senyor Guillem de Boixadors, militar, que féu fer aquest túmul per a què hi descansessin els seus i encomanà la seva ànima a Jesucrist dient: en vostres mans, Senyor, encomano el meu esperit. Em redimireu, Senyor, Déu de veritat". Aquest sarcòfag té els cérvols, senyal del llinatge, però sense estar inclosos en escuts, o sigui que són senyals protoheràldics, que ens duen a atribuir-lo a finals del segle XII o principis del XIII, per la qual cosa sembla que degué pertànyer a aquell Guillem

de Boixadors que fou senyor de Terrers i Fullea, que va morir al 1327.

Després d'ell, els seus successors, amb una herència que comprenia nombrosos béns en terres de Lleida adquirits arran de la conquesta d'aquella ciutat, sembla que no es van recordar més del monestir bagenc: almenys no en tenim constància.

Una altra família senyorial, la dels Rocafort, amos del castell i terme d'aquest nom, apareix de bona hora en la història de Sant Benet de Bages: a l'any 1085, Umbert Ot s'hi fa monjo i hi aporta en dot el mas Ventaiol i en el seu testament, del 1092, a més del cos per a ser-hi sepultat, li llega el mas Onofre, de Navarcles, però les aportacions més importants foren les que hi féu Bernat de Rocafort, el qual, en el seu testament de 1184, a més de deixar-hi el cos per a ser-hi enterrat, li llega el seu millor llit, dos cavalls, un esclau sarraí, el molí de la Roca i una mitja annata de fruits que hi donés, a mesura de Manresa, etc.¹

De restes pètries que recordin els Rocafort a Sant Benet, en queden un capitell i la llosa facial d'un sepulcre:

El capitell (fig. 5) és al cap de la galeria, immediat al pilar d'angle amb la de llevant. En aquest capitell, en lloc dels verticils de fulles que hi ha en altres capitells del mateix costat, té dos rengles de rocs heràldics carregats amb faixes vibrades. Era el senyal dels Rocafort, el qual, col·locat allà, és indicador del patrocini de la dita família sobre aquella part de la construcció claustral, que cal datar de principis del segle XIII. Per raó d'aquest patrocini, era lògic que en aquell costat hi hagués la sepultura familiar, que és en un arcosoli amb la llosa davantera que té en dos rengles rocs semblants als del capitell (fig. 6). La mala qualitat de la pedra d'aquesta làpida i el seu desgast secular no permeten llegir l'epitafi que hi havia al cantell de l'altra llosa que clou la sepultura per sobre.

Si l'ala del claustre on hi ha el capitell és de ben entrat el segle XIII, la sepultura o, almenys, les seves lloses constituents, són anteriors, coetànies amb la dels Calders de la galeria ponentina, perquè els senyals també són protoheràldics, de finals del XII, per la qual cosa el sarcòfag podria correspon-

7. Possible sepultura dels Aguiló

dre a Bernat de Rocafort, mort el 1184. En canvi, l'ala claustral d'aquell cantó potser és de temps de Guillem II, mort el 1249, per la qual cosa, la sepultura podria provenir, com la dels Calders, d'un primitiu claustre, l'anterior al que ha arribat als nostres dies.

Anys més tard, havent passat la senyoria de Rocafort als Sitjar, la vídua del darrer, Pere de Sitjar, Guilleuma Nerell, morta el 1375, en va fer donació al monestir de Sant Benet, que en conservà la senyoria i domini fins el segle XIX.

En la mateixa ala sud del claustre hi ha tres sepultures amb senyals nobiliaris que ningú ha estudiat: en una hi ha unes àguiles dins un requadres, però sense estar dins un escut; en una altra, uns cercles amb unes petites puntes a dalt i baix, també sense escut; ambdues cal considerar-les protoheràldiques i de finals del segle XII o principis del XIII; un tercer sepulcre té dins escuts dues estrelles i una lluneta bolcant, o sigui, blasons ja plenament heràldics, cosa que du a datar-lo com del XIII avançat.

Els dos darrers sarcòfags continuen essent, per ara, dues incògnites, en canvi, del primer m'atreveixo a formular una hipòtesi, que és la següent:

Els animals que hi ha no són àguiles, com sembla, sinó aguillons. L'àguila, com el lleó, és representada en Heràldica en el seu aspecte més ferotge, com correspon a l'escut d'un militar, cavaller o noble: amb les ales

esbalaïdes i ensenyant les urpes i, de vegades, engrapant una presa. En el sepulcre que comento (fig. 7), tot i que també aquests animals –les àguiles– hi figuren amb la mateixa posició d'ales, duen al bec una petita cosa, que em penso que no és sinó la figuració d'un trosset de carn que un progenitor de l'animal ha donat al fill –l'aguiló– perquè encara és nier i no sap caçar. Aquesta explicació pot semblar rebuscada, però no en trobo cap de més plausible. En època posterior, en Heràldica hi ha una altra representació de l'aguiló: com una àguila sense bec ni potes. Al Bages, els Aguiló foren senyors d'un castell d'aquest nom, que hi hagué en l'actual terme municipal de Santa Maria d'Oló, al caire d'una balcera sobre la Gabarresa i que, fa segles, una rierada se l'endugué aigües avall.

D'aquest llinatge, n'era un Gerau d'Aguiló, que al 1185 consta com a castlà de Manresa. Tot i que la data lligaria amb l'època del sepulcre del monestir, no es pot dir pas que la sepultura fos la seva: no tenim cap dada documental que ho confirmi.

NOTA

1. Pergamí de l'Arxiu Capítular de Vic, calaix 31/42, núm. 77.

Xavier Sitjes i Molins
Advocat i estudiós